

DEJINY, POLIS A VZNIK POLITIKY V OKCIDENTÁLNEJ TRADÍCI VZNIK POLIS AKO ZAČIATOK POLITIČNA

LUBOŠ OLEJNÍK

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: lubos.olejnik@unipo.sk

Abstract:

The aim of the present article is, especially on the political philosophy of Jan Patočka, demonstrate and describe how relate politics, history and philosophy with the rise of polis and how they are signed under the current form of our Western civilization and political identity.

Keywords:

History, Polis, Democracy, Power

Napriek nespochybniteľnej konštruktívnej úlohy mýtopoetických výkladov sveta sa politický Okcident začína vznikom polis. Grécka polis je miestom, kde sa simultánne zrodili filozofia, dejiny a politika (predovšetkým politika ako demokracia). Spolu s Patočkom môžeme povedať, že prepletené do seba sa stali osudom európskeho človeka. Cieľom predkladaného článku je, predovšetkým na politickej filozofii Jana Patočku, demonštrovať a popísať akým spôsobom súvisia politika, dejiny a filozofia so vznikom polis a akým spôsobom sú podpísané pod súčasnú podobu našej západnej politickej a civilizačnej identity.

Človek minulosti, *pred-dejinného života*, tradíciu považuje za základ svojich rozhodnutí aj v každodennej politickej realite. Prítomnosť je stotožnením samozrejmosti. Okamžitý stav je pre neho to najsprávnejšie. Pre tohto človeka má život „svoje ťažisko v prijímaní

a udržiavaní života v fundamentálnom ľudskom bytí (v bezprostrednosti), ktorému sa zjavovanie nestalo zjavným a život problematickým“ (Patočka, 1990, s. 45). Negativita a pohyb vnesené do tohto stavu pokoja a viery v prítomnosť znamenajú okrem možnosti hľadať v teórii, a teda v budúcnosti, teda v tom, čo chceme dosiahnuť (problematizovaním a diskusiou) aj vstup do dejín¹, ako uvedomenia si mnohých, predtým neproblémových súvislostí. Skúmanie pravdy, ktorá je totožná s cieľom, čo sa odкрýva v hľadaní, je vlastne proces problematizovania – Patočka by povedal – je to cesta. Takto to chápe aj Bleicken, keď píše: „dnes naopak (oproti tradičnému, archaickému chápaniu) to, čo je správne kladieme do budúcnosti: záleží na zmene doterajších pomerov a v dôsledku toho všetci prikladajú možnosti zmeny tak vysokú politickú hodnotu, že poslušnosť platnému (nekriticky tradičnému) zákonu ustupuje do úzadia“ (Bleicken, 2002, s. 16). Keller v tejto súvislosti poznamenáva, že tradičné, „predmoderné“ spoločnosti „mali k akýmkoľvek zmenám nedôverčivý postoj, uprednostňovali tradičné rituály nehybnosti v oblasti moci, výroby aj výkladu sveta. Mo-

¹ U Patočku je prechod od preddejinnej nereflexie k dejinám daný slobodou, čo je určované gréckou súvzťažnosťou filozofie a politiky. Podľa Biemela Patočka „príma a pozmeňuje Heideggerov výklad o tom, že sa filozofia rozvíja len na Západe. Ide tu súvislosť so zmienenou súhrou filozofie a politiky. Môžeme tak povedať, vznik západných dejín znamená vznik dejín všeobecne“ (Biemel, 2008, s. 333).

derná spoločnosť naopak legitimizuje neustálu inováciu a vytvára z permanentnej zmeny neodmysliteľný prvok svojej reprodukcie“ (Keller, 1992, s. 9)².

Takáto negativita – rozlišovanie nového a starého, budúceho a minulého a v rámci toho diferenciácie projektov nového, budúceho, chceného – pravdivého je „cezúrou, kedy do ľudského bytia, ktorému sa zjavovanie nestalo zjavným, vpadne problematickosť: „čo sa objavuje, ukazuje ako jasné, nie je všetko a človek odhaľuje to, čo sa v ukazovaní skrýva“ (Patočka, 1990, s. 10). Vpád negativity a s tým súvisiaca problematickosť, teda pád do dejín vytvorili priestor, cestu pre politično. Možno len súhlasiť, že „tu (pochopením nejednoznačnosti sveta a tým aj nejednoznačnosti, nepredurčenosti a nedeterminovanosti ľudského života) sa začína³ život už nielen pre život, pre prežitie, ale aj pre život iných cieľov. Život pre možnosť, život slobodne ľudský, život otvoreného priestoru pre slobodu“ (Patočka, 1992, s. 11). Tento priestor je potenciou vzniku politična aj determinantom teórií, pre ktoré je predmetom. Jeho znakom už nie je akceptácia, ale iniciatíva, nie pasívnosť, ale čin, nie prijímanie, ale hľadanie. Impulzom, ho umožňujúcim je dichotomický charakter gréckeho rodinného oikos, spočívajúci podľa Hannah Arendtovej v jeho síce zakladateľskej úlohe, ale nutne na protiklade voči jeho uzavretosti a súkromnosti.⁴ Miestom tohto, tak produktívneho života je polis antického Grécka, miesto zrodu demokracie. Patočka hovorí, že „v obci, polis, v živote venovanom obci, živote politickom, sa buduje priestor pre autonómnou zmysluplnosť, rýdže ľudskú, zmysluplnosť vzájomného uznania v pôsobnosti, ktorá má význam pre všetkých zúčastnených a neobmedzuje sa iba na udržiavanie telesného života, ktorý sa prekračuje v pamäti činov, ktorú zaručuje práve obec“ (Pa-

točka, 1990, s. 74). Nie telesný život, nie práca a hmotný svet sú kľúčovými identifikátormi okcidentálnej civilizácie. Je ním Patočkov tvrdenie, že osou európskych dejín je situácia problematickosti – teda vznik filozofie, dejín a politiky. Z tohto dištancu činného života (Aristoteles) vzniká sám počiatok dejín. „Dejiny sú tam, kde sa život stáva slobodným a celým, kde uvedomele buduje priestor pre tak isto slobodný, obyčajnou akceptáciou sa nevyčerpávajúci život a kde v dôsledku otrasenia „malého“ životného zmyslu, ktorý akceptácia v sebe nesie, sa odhodláva k novým pokusom dať zmysel sám sebe v svetle toho, ako sa mu ukazuje bytie sveta, do ktorého je postavený“ (Patočka, 1990, s. 55). Existujú nepochybne „národy bez histórie“; otázka dejín vo vlastnom zmysle musí byť teda pochopená užšie“ (Patočka, 1990, s. 43). Obvykle sa hľadá, odpovedať na ňu poukázaním na fenomén spoločenskej pamäte, ktoré sa s písmom buď vôbec vynára, alebo v ňom má svoju najpevnejšiu oporu. „Zmysle diania je výkonom tých, ktorí jednajú a trpia“ (Patočka, 1990, s. 42).

Z tohto kontextu nespochybniteľne vychádza, že „jadrom európskych dejín je filozofia“ (Bělohradský, 1997, s. 67). Podľa Bělohradského „európska tradícia, to je neprevoditeľnosť vedomia na inštitúcie, na aparáty, nezávislosť spoločnosti a ľudských vzťahov na štáte a jeho organizácii, neredukovateľnosť legitimitnosti na legalitu. Európska tradícia znamená, že nikto nemôže žiť mimo svedomia, previesť ho na nejakú anonymnú organizáciu, ako je zákon, alebo štát. Táto neprevoditeľnosť svedomia je dedičstvom gréckej, kresťanskej a liberálnej tradície“ (Bělohradský, 1991, s. 11)⁵. Znamená atributívnosť, alebo skôr kantovsky povedané apriórnosť okcidentálnych demokratických hodnôt. Podľa Rortyho demokracia „nie je súbor formálnych postupov, ale morálny ideál“ (Bernstein, 1987, s. 540). Politično v Okcidente je primárne demokracia. A tá plynie z axiologicky ponímanej bytosti človeka, a môže byť preto chápaná ako jediná prirodzená a taktiež právne existujúca forma moci. Podľa Cara „najnovšia sociálna a politická filozofia prejavuje živý záujem o bezprostredné hodnotové problémy. Postupne sa stavia proti pozitivizmu blízkej minulosti, ktorý umiestňuje jazyk hodnôt viac – menej mimo oblasť diskurzu poznania a vedie nás k tomu, aby sme premýšľali o rozhodovaní o sociálnych prioritách ako o súperení medzi predavačmi áut“ (Care, 1999, s. 61). Podľa Kanta

² Môžeme povedať, že dnes žijeme projektmi, nie projektom. Projektovanie a úsilie potrebné k realizácii projektov podľahlo privatizácii, deregulácii a fragmentarizácii. Sme rovnako ako predtým zamestnaní riešením problémov, ktoré sa týkajú celku a čo je najdôležitejšie, nie je medzi nimi „problém problému“, meta – problém, „problém ako skončiť s problémami“, ako zariadiť zariadenie veci raz a navždy. Dnes si už nepredstavujeme, že zajtrašok bude úplne iný ako dnešok, stále častejšie počujeme, že dejiny došli k svojmu koncu, čo znamená len to, že nedúfame v to, že by sa budúcnosť mala zásadne líšiť od toho čo je dnes“ (Bauman, 1995, s. 163).

³ O tomto začiatku Patočka píše, že „ľudia nie sú hotové – vyskytujúce sa prírodné útvary sú slobodné bytosti, ktoré sa ďalekosiahle určujú samé“, pričom dané určovanie má povahu „vzťahovania sa k sebe na základe otvorenosti pre to čo je“, teda možno povedať hľadanie zmyslu a noriem v samom sebe (Patočka, 1990, s. 43).

⁴ Podľa Patočku H. Arendtová poznamenáva, že politický život sa rozvíja, ako vôľa k verejnosti, ako konanie, ako manifestácia dobrosti. Rozvoj je podmienený prácou a výrobou, budovaním obce (Patočka, 1990, s. 52). Praktická sféra je domovom „cesty reflexie, túžby človeka po väčšej miere uvedomenia“, a teda na podklade „rozlišovania toho, čo je bytie a čo iba obyčajná mienka o bytí“ je aj umožnením filozofického života (Patočka, 1992, s. 9).

⁵ Podľa Sisákovkej: „v našej kultúre sa akceptuje mnoho spoločných hodnôt, v čom zvykneme vidieť základ porozumenia a uistenie, že žijeme správne. Pritom v situácii, keď sa takmer najvyššou hodnotou stáva plural sám, naša pripútanosť k vlastnej forme života vôbec neslabne. Na jednej strane sa síce podporuje nárok individua na vlastnú životnú pieseň, na strane druhej sa však očakáva aj jeho stotožnenie s existenciou iných nápevov.“ A práve dané „stotožnenie“ je jedným z pilierov okcidentálnej civilizácie (Sisáková, 1999, s. 476).

politika nemôže „urobiť ani krok bez toho, aby predtým nevzdala úctu mravnosti, a hoci politika sama pre seba je ťažkým umením, jej spojenie s morálkou nie je vôbec nejakým umením. Morálka totiž roztína uzol, ktorý politika nemôže rozlúštiť, keď sú obidve vo vzájomnom rozpore“ (Kant, 1996, s. 49). Na druhej strane Benoist tvrdí, že politika môže skutočne byť nebezpečná, pretože predstavuje miesto uplatnenia „iracionálnej moci“. Z toho dôvodu sa má politika obmedziť na ochranu práv a na riadenie spoločenských záležitostí technického charakteru. Ide tu o vidinu „transparentnej spoločnosti“, o víziu spoločnosti, ktorá je v okamžitej zhode sama so sebou a ktorá nemá žiadnu symbolickú referenciu a nepotrebuje žiadne konkrétne sprostredkovanie. Teda v spoločnosti úplne ovládanej trhom a založenej na postuláte sebestačnosti „občianskej spoločnosti“ by štát a inštitúcie mali zaniknúť ako v Marxovej beztriednej spoločnosti“ (Benoist, 2008, s. 824). Toto je však protipól toho, v čom má základ Západné politické založenie. To spočíva na spoločných hodnotách, na takých, ktoré predstavujú jednotu v spore. Podľa Patočku „nie je možné byť občanom inak, než v spoločenstve jedných proti druhým, pričom sám tento spor tvorí napätie, tónus života obce, podobu toho priestoru slobody, ktorý si občania navzájom poskytujú a upierajú – poskytujú tak, že pre svoje jednanie vyhľadávajú oporu a premáhajú odpor. Tak sa v obci stálym sporom a bojom tvorí moc, ktorá stojí nad spornými stranami a na ktorej záleží význam a sláva obce“ (Patočka, 1990, s. 56). Politický Okcident chce v ľuďoch, na jednej strane vidieť *slobodné bytosti*, ktoré sa *dalekosiahlo určujú samé*, na strane druhej si uvedomuje, že definičným znakom Západnej civilizácie je starostlivosť o obec a pochopenie spoluzodpovednosti za komunitu a druhých. Politika je tak chápaná ako výslednica reflexívnej činnosti človeka, umožnenej a vzniknutej skrze vznik filozofie. Západná reflexia sveta je príznačná uvedením si problematikosti sveta a tiež pocitom katarzie z tohto stavu. Primárne určenie politického človeka, a to nie len u Patočku, ho

definuje ako prekonávajúceho nevedenie, spor a nakoniec samého seba. Západný človek by nemal mať rád *neznesiteľnú ľahkosť bytia*, a ani ju v minulosti, v intelektuálnom prostredí, nemal rád. Okcident formoval samého seba hľadaním svojej vlastnej, správnej definície. Celé dejiny, až do postmodernity sú toho dôkazom, snáď najexplicitnejšie vyjadrené v osvietenstve a všeobecne v moderne. Politika bola a mala by byť hľadaním lepšej budúcnosti človeka, ale cez lepšiu budúcnosť jeho spoločnosti a komunity.

Literatúra:

- BAUMAN. Z.: Úvahy o postmoderní dobe. Praha: Sociologické nakladatelství 1995.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Praha: Slon 1997.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Přirozený svět jako politický problém. (Eseje o člověku pozdní doby.). Praha 1991.
- BENOIST de A.: Kritika ideologie liberalismu. Filozofia, roč. 63, č. 9., 2008.
- BERNSTEIN R. J.: One Step Forward, Two Steps Backward: Richard Rorty on Liberal Democracy and Philosophy. Political Theory, Vol. 15, No. 4 (Nov., 1987).
- BIEMEL, W.: Jan Patočka: filosof jako svědomí svého národa. Filosofický časopis, roč. 56, č. 3., 2008.
- BLEICKEN, J.: Aténska demokracie. Praha: Oikymen 2002.
- CARE, N.: O slobode. The new republic, 1. november 1969. In: Kritika a kontext. IV., ročník. 2, 1999.
- KANT, I.: K večnému mieru. Bratislava: Archa 1996.
- KELLER, J.: Úvod do sociologie Praha: Slon 1992.
- PATOČKA, J.: Kacířské eseje o filosofii dějin. Praha: Academia 1990.
- PATOČKA, J.: Evropa a doba poevropská. Praha: Lidové noviny 1992.
- SISÁKOVÁ, O.: Nesúmerateľnosť hodnôt – existenciálny variant riešenia. Filozofia, roč. 54, č. 7., 1999.